

Társadalomtudományi alelnökjelölti koncepció¹

Kertész András

Tartalom

1. Célkitűzés és problémafelvetés
2. A cél: értékőrzés- és értékteremtés
3. A probléma: operatív eszközök
  - 3.1. Integráció
  - 3.2. Kommunikáció
  - 3.3. Kooperáció
4. Befejező megjegyzések

1. Célkitűzés és problémafelvetés

A Magyar Tudományos Akadémia küldetésnyilatkozata és annak háttéranyagai hangsúlyosan említik az *Akadémia felelősségét* a nemzeti kulturális örökség feltárásában és gondozásában, a magyar nyelv kutatásában, valamint Magyarország, a Kárpát-medence és a régió történeti, társadalmi és gazdasági folyamatainak vizsgálatában.² Következésképpen:

A társadalomtudományi alelnöki tevékenység *célja* a bölcsészet- és társadalomtudományok *értékeinek őrzése és értékteremtő képességének védelme* az Akadémia lehetőségei szerint, de az Akadémián túlmutató hatással.

Ugyanakkor e célkitűzéssel szemben két markáns folyamat érvényesül. Az egyik abból ered, hogy a tudománypolitikai környezet és a közvélemény nagy része megkérdőjelezi a három bölcsészet- és társadalomtudományi osztályban képviselt tudományágak értékeit: tudományos minőségüket, társadalmi hasznosságukat, nemzetközi relevanciájukat, eredményeiket. A másik abból fakad, hogy a kutatóhálózat leválasztása megfosztotta az Akadémiát a cél elérésének leghatékonyabb eszközeitől: az intézményi háttértől és a kutatások finanszírozásától. Következésképpen megkapjuk azt a *problémát*, amelyet a társadalomtudományi alelnöknek – a Vezetőség, a Vezetői Kollégium és az Elnökség támogatásával (l. a 3.3. szakaszt) – meg kell oldania:

Milyen *eszközökkel* érhető el az említett cél – azaz a bölcsészet- és társadalomtudományok értékeinek őrzése és értékteremtő képességének védelme – egy olyan környezetben, amelyben nem garantálható

- (a) sem az annak megvalósításához szükséges állami pénzügyi támogatás,
- (b) sem pedig a közvélemény egy részének és a kormányzati döntéshozóknak a célkitűzéssel való azonosulása?

Koncepcióm összhangban áll az Akadémia küldetésnyilatkozatával és annak háttéranyagaival. A 2. szakaszban összefoglalom az említett *célkitűzés* tartalmának lényegét. A 3. szakaszban felsorolom azokat az *operatív eszközöket*, amelyek alkalmazása elvezethet a

---

¹ Az Alapszabállyal összhangban a 'társadalomtudományi alelnök' kifejezést fogom használni, mely magában foglalja a bölcsészettudományokat is. Ugyanakkor koncepcióm kifejtése során az alelnök hatáskörébe tartozó tudományterületek differenciált voltának érzékeltetésére a 'bölcsészet- és társadalomtudományok' kifejezést használom. Az Akadémia I. és II. Osztálya a bölcsészet-, IX. Osztálya pedig a társadalomtudományi diszciplínákat reprezentálja.

² A következő forrásokat használtam fel: *A Magyar Tudományos Akadémia küldetése 2019* és mellékletei, valamint korábbi változatai (ezen dokumentumokból átvettem néhány, eredetileg általam megfogalmazott szövegrészt); *Eötvös 2020+* és az ott hivatkozott szakirodalom; *Az MTA II. Osztályának állásfoglalása az MTA stratégiai teendőiről*; az MTA és külföldi akadémiaik, valamint tudományos szervezetek közötti kétoldalú megállapodások listája; az MTA nemzetközi szervezeti tagságainak jegyzéke; Kertész András: Alap kutatás és nemzeti tudomány. Bevezetés. *Magyar Tudomány* 180 (2019), 319-321.

felvetett probléma legalább részleges megoldásához. A 4. szakaszban reflektálok az elmondottakra.

2. A cél: értékörzés és értékteremtés

A bölcsészet- és társadalomtudományok normarendszerének, társadalmi jelentőségének és megítélésének ismeretében a társadalomtudományi alelnöknek olyan átfogó és koherens értékrendet kell képviselnie, amelynek alábbi komponenseiben egyidejűleg jelenik meg a meglévő értékek őrzésének és a belőlük kibontható új értékek teremtésének igénye:

(a) A bölcsészet- és társadalomtudományok kultúra- és társadalomformáló ereje. A magyar társadalom önképe, kohéziója, gazdasági teljesítőképessége, az egyén szuverenitása elképzelhetetlen a magyar nemzeti identitás, a kulturális emlékezet, a történelmi múlt, a kortárs kultúra, a nyelvi közösség, a jogrendszer, valamint a társadalmi és gazdasági folyamatok tudományos igényű megismerése nélkül. A bölcsészet- és a társadalomtudományok *együttes* feladata, hogy feltárják e tényezők összefüggéseit és segítsék a társadalmi cselekvés szolgálatába állításukat. Amennyiben a bölcsészet- és társadalomtudományok visszaszorulnak vagy elsivárosodnak, nem egyszerűen a tudományos megismerés csorbul, hanem *a társadalom összetartó erői sorvadnak.* (L. 3.1. (c), (e), (g), (k).)

(b) A bölcsészet- és társadalomtudományi kutatások hozzájárulása a szakpolitikai döntésekhez és a társadalom tárgyiszertű önismeretéhez. A társadalmi, gazdasági, kulturális, történelmi folyamatok alapkutatás-jellegű megismerésén túl a bölcsészet- és társadalomtudományok egyik legfontosabb értéke, hogy meg nem kerülhető szintetizáló funkciót töltenek be a szakpolitikai döntésekhez szükséges gyakorlati információk értelmezése és szelekciója során. Eredményeik – pl. a szociológia, a gazdaságtudomány, a jogtudomány, a politikatudomány, a történelemtudomány, a nyelvtudomány részdiszciplínáinak módszereivel – megkérdőjelezhetnek ezen módszerek ismerete és alkalmazása nélkül tervezett szakpolitikai elképzeléseket, és megalapozhatnak jóval hatékonyabbakat. Az élet- és természettudományi kutatások eredményeinek hasznosítása sem képzelhető el a társadalomtudományok eszközeivel kimutatható szociális, gazdasági, jogi összefüggések nélkül. (L. 3.1 (b), (f), 3.2. (a), (c).)

(c) A tudományosan megalapozott kritika mint érték. A bölcsészet- és társadalomtudományok egyik tulajdonsága kritikai szemléletük, melyet – felelőssége tudatában – a Magyar Tudományos Akadémiának is vállalnia kell. Nem adható fel az az igény, hogy tudományosan megalapozott és előremutató bírálatban részesítsék az olyan törekvéseket, amelyek a tudomány jelenlegi állásával össze nem egyeztethető módon keltenek – jó esetben is csupán több évtized alatt korrigálható – zavart a történelmi múlt értelmezésében, a nyelvi kapcsolatok megértésében, a közösségi tudatban, valamint a társadalom és a gazdaság állapotából levonható következtetésekben. (L. 3.1. (b), (f), 3.2. (a), (c).)

(d) A bölcsészet- és társadalomtudományi megismerés szabadsága. A bölcsészet- és társadalomtudományok az előző pontokban említett társadalom-, nemzet-, közösség- és személyiségformáló küldetésüket csakis a megismerés szabadságához ragaszkodva teljesíthetik. (L. 3.1. (b), (f), 3.2. (a), (c).)

(e) A sajátosan magyar témák kutatása és az alapkutatások. A magyar nyelv, történelem, kultúra, társadalom, jog, gazdaság korszerű vizsgálata nem képzelhető el a nemzetközi kontextusban érvényesülő alapkutatási eredmények hazai recepciója nélkül. Az ellenkező irányú recepció ugyanilyen fontos: az utóbbi évtizedek tudománytörténete látványosan igazolja egyebek mellett, hogy egyes, sajátosan magyar témák kutatásának eredményei megtermékenyítik a nemzetközi jelleggel folyó elméleti alapkutatásokat. E szoros kölcsönhatás következtében az alapkutatások visszaszorítása súlyosan veszélyezteti a magyar nyelvre, kultúrára, társadalomra, jogra és gazdaságra vonatkozó kutatásokat is. Ezért az MTA egyik célja, melynek elérésén az alelnöknek is munkálkodnia kell, a sajátosan magyar témák és a nemzetközi közegben érvényesülő alapkutatások szoros kölcsönhatásának mint kiemelten fontos értéknek a védelme. (L. 3.1. (b), (c), (e), 3.2. (b).)

(f) A bölcsészet- és társadalomtudományok egysége és sokfélesége. A bölcsészet- és társadalomtudományi diszciplínák normarendszerei – és az egyes diszciplínákon belüli részterületekai is – rendkívül sokfélék. A skála egyik végén található azok a kutatások, amelyek közelítenek az innovációs tevékenységre is alkalmas tudományágakhoz; vagy azok, amelyek a kísérleti tudományok módszereit alkalmazzák; vagy ismét mások, melyek matematikai módszerekkel élnek többek között a szociológiában, a gazdaságtudományban vagy a nyelvtudományban. Az ellenkező típusra a hermeneutikai vagy a filozófiai gondolkodási mód nyújthat példát. A két pólus között pedig módszerek és nézőpontok *értékteremtő sokféleségét* találjuk, mely a tudományos megismerés komplexitásának alapvető feltétele. Ugyanakkor tudományterületeink hagyományai, teljesítményeik minősítésének kritériumai, vizsgálatuk tárgyai megkülönböztetik őket az élet- és természettudományoktól. Ez a viszonylagos *egységesség is olyan érték*, amely nem adható fel. (L. 3.1. (c), (e), (h), (j).)

(g) A tudományágak interakciója. Az utóbbi két ciklusban a Nyelv- és Irodalomtudományok osztálya *A humán tudományok alapkérdései* címmel olyan konferencia- és könyvsorozatot indított, amelynek célja, hogy feltárja az e diszciplínák filozófiai, ismeret- és tudományelméleti alapkérdéseit, valamint az élet- és természettudományokhoz fűződő kapcsolatrendszerét. Ebből a kezdeményezésből kiindulva szélesíteni és elmélyíteni szándékozom a tudományágak közötti kreatív szakmai információcserét. A diszciplínák interakciójának serkentése értékteremtő lehetőség, mert elősegíti az Akadémia szellemi koherenciáját, valamint igazodását a tudomány fejlődését motiváló alapkérdésekhez, és ennek révén hozzájárul a több diszciplínát érintő tudományos összefüggéseknek a nyilvánosság előtti megjelenítéséhez. (L. 3.1. (h), (j), 3.2. (b).)

(h) A köztestület tagsága. Az az alap, amelyre az imént vázolt összefüggések támaszkodhatnak, a köztestület. Az akadémikusok mellett a nem akadémikus köztestületi tagság jelenthetné az egyik legfontosabb lehetőséget arra, hogy az Akadémia a saját falain kívülre is kiterjessze értékteremtő, minőségóvó és tudományszervező befolyását. Jelentőségére és bonyolultságára tekintettel nyitott problémaként vetem fel a vezetés számára azon új eszközök kidolgozásának szükségességét, amelyek lehetővé tennék, hogy a nem akadémikus tagság az akadémiai küldetésnyilatkozatban hangsúlyozott és a fenti érvelésben a bölcsészet- és társadalomtudományokra vetített értékek *hatékony hordozójává és új értékek teremtő erejévé* válhasson. (L. a 4. szakaszt is.)

3. A probléma: operatív eszközök

3.1. Integráció

Pénzügyi források hiányában az eszközök első csoportja azt a *kapcsolatrendszer*t öleli fel, amely a bölcsészet- és társadalomtudományok értékeit – a 2. szakaszban kiemelt összefüggések tükrében – intézmények és testületek tevékenységével *integrálja*. E kapcsolatrendszer mobilizálásának, elmélyítésének és bővítésének olyan lehetőségei kínálkoznak, amelyek egy részének megvalósíthatóságára – az 1. szakaszban felvetett probléma (a) és (b) pontjának ismeretében – nincs garancia, de amelyek megvalósítását mégis kötelességünk megkísérelni:

(a) Aelnöki operatív bizottság létrehozása. Indokolt egy olyan konzultatív testület létrehozása, amely az MTA három érintett osztályának olykor konvergáló, olykor divergáló szempontrendszerét összehangolja. E testület a három osztályelnökből, a választott elnökségi képviselőkből, valamint az aelnökből állna, és – amennyiben az adott ügy indokolja – üléseire tanácskozási joggal meghívást kapnának az ELKH érintett kutatóközpontjainak főigazgatói, valamint intézetigazgatói is. A bizottság rendszeres időközönként ülészne, törekedve arra, hogy az Elnökség napirendjén lévő ügyekben *már a döntéshozatal folyamata során* több oldalról megvilágított és meggyőző érveléssel alátámasztott álláspontot alakítson ki, melynek képviselével az aelnököt megbízza. Szintén e bizottság feladata lenne az alábbiakban részletezendő *kapcsolatépítő, integratív kezdeményezések* előkészítése.

(b) Az osztályok és az ELKH bölcsészet- és társadalomtudományi intézetei közti szakmai kapcsolatok rendszerezése. Jelenleg e viszony rendezetlen. Az alelnöknek minden rendelkezésére álló eszközzel erősítenie kell az osztályok és a volt MTA-intézetek közötti kapcsolatot. Ennek kiindulópontja a főigazgatókkal, majd az intézetigazgatókkal tervezett mielőbbi információcsere és a cselekvési lehetőségek áttekintése. (L. 2. (a)-(h), 3.1. (a).)

(c) Együttműködések kialakítása az egyetemek bölcsészet- és társadalomtudományi karaival. Az MTA saját falain túlmutató felelősségvállalása magában foglalja mindenekelőtt a közvetlen kapcsolatfelvételt a vezető hazai egyetemek bölcsészet- és társadalomtudományi karaival, az együttműködési lehetőségek áttekintését, különös tekintettel az akadémiai értékrend jelenlétére az egyetemi kutatásban és oktatásban, valamint felvetve az egyéni tudományos pálya egyes stádiumaihoz kötődő követelmények összehangolásának perspektíváját is. (L. 2. (a), (e), (f), (g).)

(d) Az együttműködés elmélyítése a határon túli magyar tudományossággal. A nemzet integritásának fenntartásában igen fontos szerepet játszanak a szomszédos országokban folyó bölcsészet- és társadalomtudományi kutatások. Az alelnök feladata, hogy – a Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság segítségét kérve – hozzájáruljon e kutatások jelentőségének elismertetéséhez. Példaként említem a határon túli kollégák bevonását a bírálati tevékenységbe és ezzel szakmai szemléletük tükröztetését az Akadémiában, valamint részvételüket a bizottságokban; közös konferenciák szervezését; az intenzív információcsere az MTA határon túli testületeivel. (L. 2. (a).)

(e) Együttműködések a tudományos társaságokkal. Az MTA eddig éves rendszerességgel pénzügyi támogatást nyújtott számos bölcsészet- és társadalomtudományi társaságnak. Erre építve az alelnöknek kötelessége áttekinteni e társaságok működését és azokkal a pénzügyi támogatáson túlmutató tartalmi együttműködések kezdeményezni, nem kizárva az esetleges közös érdekérvényesítés igényét sem. (L. 2. (a), (e), (f), (g).)

(f) Kapcsolatfelvétel külföldi alapítványokkal és tudományos szervezetekkel. Az MTA és az ITM közötti vita során számos jelentős külföldi alapítvány és tudományos szervezet állt ki Akadémiánk szuverenitása és kutatóhálózatának megtartása mellett. Részben ezen állásfoglalásokra támaszkodva, részben személyes nemzetközi kapcsolatrendszeremet mozgósítva megkísérlem új támogatási lehetőségek felkutatását. (L. 2. (e), (c), (d).)

(g) Az együttműködések elmélyítése és szélesítése a külföldi tudományos akadémiákkal. Megválasztásom esetén törekedni kívánok a külföldi akadémiákkal fennálló kapcsolatok elmélyítésére és esetleges bővítésére is. Mindenekelőtt a környező országok akadémiai folytatnak olyan tevékenységeket, amelyek közvetlenül kötődnek a magyar nemzeti kulturális örökség kutatásának számos (pl. történelemtudományi, nyelvtudományi, néprajztudományi, irodalomtörténeti, tudománypolitikai stb.) aspektusához, valamint a kelet-középeurópai régió szociális, jogi, gazdasági problémáihoz. Mintaként szolgálhat például az Osztrák Tudományos Akadémia 2018-ban és 2019-ben a V4 országok akadémiai számára szervezett tanácskozása a bölcsészet- és társadalomtudományokat érintő sajátos tudománypolitikai kérdésekről, vagy a kiválóan működő Osztrák-Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Állandó Vegyesbizottság és számos egyéb hasonló testület. (L. (a), (e), (g).)

(h) A tudományos teljesítmény értékelése. Az MTA egyik fő feladata a tudományos teljesítmény értékelése legalább három szinten: az MTA doktori eljárásban, a kutatóhelyek esetében, valamint az MTMT szintjén. Az MTA Doktori Tanácsával, az MTMT Tudományos Tanácsával és a későbbiekben létrejövő, a kutatóhelyek értékelését koordináló, új testülettel együttműködve az alelnökre két feladat hárul: egyrészt a bölcsészet- és társadalomtudományok területén védenie kell az MTA doktori cím értékét; másrészt elő kell segítenie, hogy tudományágainknak az élet- és természettudományoktól eltérő normarendszere érvényesüljön az MTMT-ben és a tudományos teljesítmény értékelésének kritériumaiban. (L. 2 (f).)

(i) A kutatók és a fiatal kutatók sajátos helyzete a bölcsészet- és társadalomtudományokban. Köztudott, hogy a bölcsészet- és társadalomtudományokban az

előrejutás mind a nők, mind a férfiak esetében eleve jóval lassabb, mint a természet- és élettudományok többségében. Ezért – a Nők a Kutatói Életpályán Elnöki Bizottsággal és a Fiatal Kutatók Akadémiájával együttműködve – különös figyelmet kell fordítani a diszciplinánkban tevékenykedő kolléganők és fiatal kutatók helyzetének megértésére és a pályafutásukat támogató lépések kezdeményezésére. (L. 2. (h).)

(j) Könyv- és folyóiratkiadás. Az akadémiai folyóiratok működésének átgondolása és korrekciója mellett nagyon fontos feladat elsősorban a magyar nyelvű bölcsészet- és társadalomtudományi könyvkiadás feltételeinek javítása. Az érintett tudományágakban ugyanis a nyomtatott publikáció jelentősége az elektronikus publikálás terjedése mellett sem csökken, különös tekintettel a monográfiákra. (L. 2. (f), (g).)

(k) Területi bizottságok. Mivel a területi bizottságok hatékony szerepet játszanak a 2. szakaszban felsorolt értékeknek széles befogadói rétegek közötti terjesztésében, nagy figyelmet kívánok fordítani rájuk. (L. 2. (a), (g), (h).)

(l) Mecenatúra. A mecenatúra jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni. A mecénások felkutatásában a társadalomtudományi alelnököknek is közre kell működniük. (L. 2. (a)-(h).)

3.2. Kommunikáció

Az operatív eszközök második csoportja a 2. szakaszban felsorolt értékeknek a szűkebb és szélesebb nyilvánosság előtti szisztematikus és intenzív képviselését szolgálja:

(a) Operatív kommunikációs munkacsoport létrehozása. Célszerűnek tartom egy operatív munkacsoport létrehozását, melybe mindhárom osztály 3-3 főt delegál azzal a céllal, hogy a Kommunikációs Főosztályt, a tudomany.hu portált és a médiát ellássa a szakmai tartalmak közvetítését és az operatív eszközök alkalmazását szolgáló információval. Ez az operatív munkacsoport segítené a bölcsészet- és társadalomtudományi témák és előadók kiválasztását a Mindentudás Egyeteme számára is.

(b) A publikációs teljesítmények kommunikációja. A bölcsészet- és társadalomtudományok publikációs teljesítményét bíráló megnyilvánulásokra válaszolva gondoskodni kell arról, hogy a sajtóban folyamatosan kellő hangsúlyt kapjanak az alábbi tények. Mindenekelőtt: a sajátosan magyar témákkal foglalkozó kutatások egy részénél a hazai szakmai közeg értékítélete és a magyar nyelvű publikálás a meghatározó, de nem kizárólagos. Ezért fontos szerepet töltenek be azok a tekintélyes külföldi kiadóknál megjelenő monográfiák és tanulmányok, amelyek a magyar nyelv, kultúra, irodalom, történelem, néprajz, gazdaság, társadalom, jog vizsgálatának eredményeit viszik be az adott szakterület nemzetközi tudományos köztudatába idegen nyelven, magas színvonalon és korszerű módszerekkel, egyúttal nemzetközi megmértetésüket is lehetővé téve. Ugyanakkor a külföldön megjelenő publikációk között vannak olyanok is, amelyek nem kötődnek közvetlenül a tipikusan magyar témákhoz, hanem felvetik az adott tudományág általános alapkérdéseit. (L. 2) (e), (g).)

(c) Párbeszéd a kormányzat intézményeivel. Egyfelől az Akadémiának – a társadalomtudományi alelnök közreműködésével – keresnie kell a részvétel lehetőségét olyan kormányzati tevékenységekben, amelyek elismerik a tudomány jelenlegi állásának megfelelő szakmai kompetenciát és minőséget a nemzeti kulturális örökség feltárásában és megóvásában, valamint a társadalmi és gazdasági folyamatok vizsgálatában. Másfelől az alelnököknek az is kötelessége, hogy – a tudományos gondolkodást a nem-tudományostól megkülönböztető kritériumokra hivatkozva – megszervezze a tudomány jelen állásával össze nem egyeztethető állításokra kínáló, tudományosan korrekt válaszok közérthető kifejtését. (L. 2. (b), (c), (d), (e).)

(d) Honlapfejlesztés. Az MTA honlapján a három társadalom- és bölcsészettudományi osztály tudományágainak oldalait ki kell szélesíteni annak érdekében, hogy olyan országos szintű információs centrumokká váljanak, amelyek az eredmények közérthető közreadásán túl elvezetnek a tudományág egyéb fórumaihoz is. (2. (a)-(h).)

3.3. Kooperáció

A kooperatív eszközökre azok kézenfekvő tartalma miatt csupán utalásszerűen térek ki. A fentiekből következik, hogy a társadalomtudományi alelnököknek szorosan együtt kell működnie egyrészt az MTA minden említett testületével. Másrészt kiemelten kell segítenie a megválasztott elnököt, főtitkárt és a vezetőség egyéb tagjait mindenekelőtt a mecenatúra lehetőségeinek feltárásban, az MTA értékelő funkciójának megszervezésében, a köztestület nem-akadémikus tagjainak mobilizálásában, a küldetésnyilatkozatban meghirdetett Institute for Advanced Study létrehozásában, valamint mindazon egyéb feladatok végrehajtásában, amelyekkel az Akadémia elnöke megbízza.

4. Befejező megjegyzések

A 2. és a 3. szakaszban kifejtett koncepció meghatározta az újjáalakuló Akadémia társadalomtudományi alelnökének *feladatkörét*. E feladatkör realizálásának biztosítéka a köztestület tagjainak – köztük az akadémikusoknak és közgyűlési képviselőknek – a szellemi potenciálja, eszmeisége, tudományos teljesítménye, szakmai kapcsolatrendszere, kooperativitása és aktivitása. E tulajdonságok lesznek lehetővé, hogy még ha nem is sikerülhet a tervezett lépések mindegyikét a kívánatos hatékonysággal megtenni, a koncepció lényege átültethető lesz a gyakorlatba, hozzájárulva ezzel a bölcsészet- és társadalomtudományok működésének megértéséhez és értékrendjének megőrzéséhez (l. 2. (h).)³

2020.01.15.

Kertész András
az MTA r. tagja
Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya

---

³ Az itt bemutatott koncepció tükrözi azt a szemléletet, amelyet eddigi egyetemi oktatói, kutatói és vezetői pályám során képviseltem. Szakmai önéletrajzom elérhetősége: <http://web.t-online.hu/andraskertesz/>.